

Гродський І. Я.,
аспірант кафедри германської та романської філології
Київського університету імені Бориса Грінченка

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПОГРОЗИ В АНГЛІЙСЬКИХ ЛИЦАРСЬКИХ РОМАНАХ XII–XV СТОЛІТЬ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню прагматичних характеристик погрози в середньоанглійських лицарських романах. Установлюється місце погрози в системі мовленнєвих актів та обґрунтовується гібридна природа мовленнєвого акту погрози як директивно-комісивного типу. Аналіз лицарських романів засвідчив, що функціональний клас мовних одиниць погрози в середньоанглійській мові може бути маркований різними конструкціями.

Ключові слова: лицарський роман, погроза, мовленнєвий акт, комунікативна ситуація, ілюкутивна сила, перлюкутивний ефект.

Постановка проблеми. Останніми роками в лінгвістиці було зроблено спроби проаналізувати мовленнєвий акт (далі – МА) погрози на матеріалі різних мов із різних теоретичних позицій. Тим не менше, у дослідженнях здебільшого не враховувався той факт, що проблема опису комунікативної дії погрози лежить в особливій площині, що стосується несиметричних відносин між формою висловлень і їхнім місцем. Нині спостерігається брак докладних діахронічних досліджень МА погрози, що зумовлює актуальність та новизну такої розвідки.

Метою дослідження є виявлення прагматичних ілюкутивних характеристик МА погрози в середньоанглійських лицарських романах. Об'єктом дослідження є МА погрози в середньоанглійських лицарських романах, його предметом – комунікативно-прагматична спрямованість погрози в середньоанглійських лицарських романах. Матеріалом для аналізу слугують приклади, дібрані з англійських лицарських романів XII–XV ст.

Комунікативна категорія погрози тісно пов'язана з емоціями та характеризується частотністю вияву в міжособистісному спілкуванні, має багатий набір засобів мовленнєвого вираження. Усе це привертає увагу вчених різних спеціалізацій і наукових інтересів. Дослідники МА Дж. Остін і Дж. Серль зараховують МА погрози до розряду комісивних МА, які покладають на мовця зобов'язання зробити який-небудь учинок. З іншого боку, МА погрози включають до директивів, тому що погроза споконвічно являє собою вимогу [10]. Г. Почепцов зараховує МА погрози до класу менасивів. Англійським терміном для такого типу речень є “menacive”, який утворений від англійського дієслова *to menace* “загрожувати” [7, с. 20]. Побіжний розгляд менасива і його мовленнєвих реалізацій здійснено у працях Н. Арутюнової, А. Вежицької, Р. Шиленко, З. Вендлера, Ю. Малінович, С. Семенової, Г. Почепцова й ін. Зокрема, досліджено співвідношення семантичної категорії страху та погрози як причиново-наслідковий зв'язок інтелектуальної природи [4, с. 213].

Виклад основного матеріалу дослідження. Для МА погрози важливою умовою є намір мовця примусити слухача зробити деяку дію або (та сама умова, але з протилежним знаком) перешкодити слухачу зробити деякий акт, при цьому імплікується невідворотність покарання у випадку невиконання вимоги мовця [9, с. 104]. У МА погрози джерелом спонукання є мовець, тому інформація подається в категоричній, експресивній формі. Експліцитно МА погрози в середньоанглійській мові виражається двома висловленнями – з дієсловами у формі імперативу та майбутнього часу. Конвенціонально закріплена структурна модель для передавання погрози подана в лицарських романах такими виразами: *Ich þe wule berne* «Знищу тебе» (КН, 734, HD, 2723, ВН, 670, 692, 3095); *In me prisoun thou schelt abide* «Ти згинеш у моїй в'язниці» (ВН, 1416, GW 1820); *Ihc þe warne* «Я попереджаю тебе» (КН, 733, АА, 378, 1263, 2222, GW, 2131, Gamelyn, IV. 448); *Thou schalt be slawe* «Тебе покарають» (АА, 2098, GW, 1385, 1456, FB, 586); *Abyyd ful dere thou schalle* «Ти дорого за це заплатиш» (Athelston, 281); *Hyghe thee faste out of my syght!* «Геть із моїх очей!» (Athelston, 462); *But slee myself now u wille* «Я покінчу із життям» (FB, 288). Темою погрози є обіцянка, по-перше, позбавити адресата спілкування з мовцем (“*Now beth thee lif dawes ydo, / For king ne kaiser ne for no sore / Ne scheltow leve no lenger more.*” «Достатньо, дні твого життя пораховані / Незалежно від того, який король чи імператор прийде / Ти більше не житимеш» (ВН, 1594-1596)); по-друге, погроза розправитися з адресатом у певний спосіб (*Leve no hastow non. / Ac now that Y the sothe se / That thou ginnes to feynt thee / Thine heved thou schalt forgon.* «Я не дам тобі відпочити. / І тепер, коли я бачу правду, / Що ти стаєш слабким / Ти скоро загинеш» (GW 1443-1446)).

У лицарських романах до складу речень погрози входять маркери, які вказують на негативні емоції адресанта. Це, наприклад, звертання, виражені займенником *þu/pe/thee* “you”, оцінні висловлення типу *thef/gloutoun* «мерзотник»; *fals man* «негідник»; *drit-cherl* «підлий раб»; *treitour* «зрадник»; *losengers* «брехливий віслюк»; *allas* «на жаль»; *gadelinge* «байстрюк», які підсилюють значення погрози, указують на конкретного адресата. Напр.:

And seyð, “Traitor, fals man, / Ataint thou schalt be take; / Y seighe it me self this ich day, / Where that sche in thi chaumber lay. «І закричав: «Зрадник, негідник, / Тебе заарештують та визнають винним; / В той день я бачив на власні очі, / Що вона лежала у твоїй кімнаті» (АА, 848-851).

МА як одиниця мовленнєвої діяльності характеризується в параметрах інтенціональності, конвенціональності, адресатності, пропозиціональності [8, с. 87]. У статті буде-

мо дотримуватися традиційної точки зору щодо тлумачення МА, згідно з якою його центральними компонентами, ядром його прагматичної структури визнаються локутивний, ілокутивний і перлокутивний чинники. За Дж. Остіном, МА є тривірневим утворенням, де локутивний акт (локуція, від англ. *locution* «мовний зворот, вимова») – акт говоріння, вимова висловлювання, яка характеризується фонетичними, лексико-граматичними й семантичними структурами; ілокутивний акт (ілокуція, лат. *il-* < *in* «в, усередині»), який має певну силу, забезпечує вказівку не лише на значення відповідної пропозиції, а й на комунікативний намір адресанта висловлення; перлокутивний акт (перлокуція, лат. *per-* «за допомогою») націлений на вплив на адресата, досягнення якогось результату [6, с. 44].

Розглянувши місце погрози в наявних таксономіях МА, можна констатувати широкий діапазон різночитань, а саме [5, с. 70]:

1) МА погрози ігнорується (не розглядається дослідниками взагалі);

2) МА погрози не виділяють в окремий клас, але він належить до складу окремого ілокутивного типу МА:

а) комісив;

б) директив;

3) МА погрози виділяється в окремий клас;

4) погрозу розглядають як складний мовленнєвий акт.

У нашому дослідженні ми спираємося на концепцію О. Можейко та розглядаємо погрозу як гібридний МА, що зумовлено його ілокутивною специфікою й гібридним характером правил його успішної реалізації. Під гібридним розуміємо такий МА, який суміщає в собі риси двох ілокутивних типів, поєднуючи дві рівноправні інгерентні складові ілокутивної сили [2, с. 13], у нашому випадку це такі ілокутивні сили, як спонукальна (вимога адресату здійснити певну дію) та комісивна (зобов'язання мовця виконати певну дію у майбутньому в разі невиконання вимоги). Гібридність МА погрози зумовлена комплексом лінгвальних (лінгвокогнітивних і лінгвопрагматичних) і позалінгвальних (психологічних, соціокультурних) чинників. Погроза об'єднує ознаки директива й комісива: директивна складова маніфестується в перлокутивній меті мовця змусити адресата виконати певну дію, а комісивна складова – у вираженому в пропозиції зобов'язанні мовця виконати майбутню дію, яка може призвести до несприятливих для адресата наслідків. Той із комунікантів, хто реалізує цей МА, знаходиться в пріоритетній ситуації, тому, як правило, погрозу втілює саме цей комунікант [5, с. 70]. Так у прикладі (2) підступний граф Корноулла Годріч бажає захопити повну владу в Англії та змушує Гольдеборо (єдину спадкоємицю трону) методом погроз і залякувань вийти заміж за наймита Хавелока. Годріч марить пануванням у країні та готовий на все, щоб реалізувати свій план. Із його слів акт погрози звучить як фізичне і психологічне знищення. У прикладі (3) Годріч дізнається, що Хавелок став королем Данії, зібрав міцне військо та сповнений рішучості захопити Англію. Граф Корноулла не може знехтувати інстинктом самозбереження й у цій реально небезпечній ситуації намагається висловити акт погрози та підсилити його словами *I shal do slon hem* «Я страчу їх обох» *I shal don hengen hem* «Я повішу їх». Напр.:

(2) *But thu this man understonde, / I shall flemen thee of londe; / Or thou shal to the galwes renne, / And ther thou*

shal in a fir brenne. «Якщо ти не одружишся з цим чоловіком, / Я прожену тебе із країни; / Або тебе кинуть до шибениці / І ти будеш спалена на вогні» (HD 1159–1162).

(3) *Goddoth, I shal do slon hem bathe! / I shal don hengen hem ful heye / So mote ich brouke my rith eie, / But yif he of mi londe fle.* «Бог свідок, що я страчу їх обох! / Я повішу їх високо / І тоді я зможу побачити хоч одним оком, / Чи вони не тікають з країни» (HD 2543–2546).

На відміну від мовленнєвого акту прохання або поради, у яких передбачається необов'язковість виконання дії, у МА погрози мовець чинить на слухача тиск, намагається примусити виконати його вимогу, не залишаючи йому вибору. У лицарських романах МА погрози здійснюється з позиції сили, тоді як поради – із життєвого досвіду. У погрозі превалюють інтереси мовця, а порада повністю ґрунтується на користі для адресата [1, с. 265]. МА погрози належить до конфліктних мовленнєвих актів, тому що в ньому відбивається мовне спілкування в ситуаціях, коли безпосередня мета й інтереси окремих осіб не збігаються. Так, приклад (4) показує, як саме спільні дороги названих братів Вимоунда та Егелонда розходяться. Вимоунд задрить своєму побратиму, їде до Лондона й розповідає королю Ателстону, що граф у змові з метою отруїти його. Підлий зрадник демонструє акт погрози, який спрямований до одного адресата (короля) та намагається вивести його з емоційної рівноваги. Напр.:

(4) *For in thy land, sere, is a fals traytour. / He wole doo thee mykyl dyshonour / And brynge thee of lyve. / He wole deposen thee slyly, / Sodaynly than schalt thou dy.* «Але на цій землі, сер, є віроломний зрадник. / Він спричинить вам велику ганьбу. / Він загубить ваше життя. / Він усуне вас незаконно, / І ви незабаром помре» (Athelston 139–143).

Ми розглядаємо модифікацію МА погрози як таку, що не є просто прихованою погрозою у вигляді поради, а порадою із нашарованим відтінком погрози, що стає можливим за певних умов перебігу комунікації між інтерактантами. Співіснування двох ілокуцій – поради й погрози – простежується за наявності у висловленні власне поради аргументативної частини, яка є комісивом негативних наслідків для адресата. Розрізнення поради-погрози і власне погрози вважаємо можливим на основі того, що погроза розцінюється адресатом як така, що суперечить його інтересам [3, с. 5]. Ця модифікація поради характеризується тим, що є спробою примусити адресата щось (не) зробити задля його ж власної бенефактивності, при цьому в нього залишається право вибору. Приклад (5) демонструє ситуацію погрози, яка стосується неадекватної поведінки адресата. Мовець, висловлюючи власне порадю, долучає аргументативний компонент, який вказує, що адресат буде покараним у разі невиконання рекомендованої дії. Мовець удається до поради-погрози, коли висловити власне погрозу йому не дає змоги соціальний статус і вік адресата. Напр.:

(5) *Thow shelt ben hanged be the throte, / Thin heved thow schelt lese; / The sone schel anhangd be / And the wif, that is so fre, / To me lemman I chese!* «Вас повісять, ви будете покарані. Вашого сина теж повісять, а прекрасна леді стане мою дружиною» (BH 218–222).

Не варто плутати МА погрози із попередженням, бо останнє лише повідомляє слухача про можливі наслідки й не є спробою примусити його уникнути можливих

неприємностей. Погроза зумовлюється нечемною поведінкою адресата. У прикладі (6) розмова відбувається між посланцем та імператором. Посланець розповідає всю правду про наміри Бевіса щодо майбутнього королівства, але неадекватна поведінка імператора викликає експлікацію погрози. Вибір цієї модифікації зумовлений соціальним статусом адресата та його віком, що впливає на вираження спонукання. Погроза виникає в ситуації, коли, відповідно до своєї вікової категорії, мовець може вимагати й удаватися до поради в досить рішучій формі. Мовець може висловлювати погрозу, маючи на меті власні інтереси, які не збігаються з інтересами адресата. Напр.:

And cleymeth the seinori of Hamtoun, / And is icome with thee to speke, / Of his fader deth to ben awreke, / Thee te sle with schame and schonde / And for to winne is owene londe. «Він претендує на маєток лорда Хемптона, / прийде поговорити з Вами, / щоб помститися за смерть батька, / відплатити за сором та ганьбу, / повернути власне королівство» (ВН 3092–3096).

Приклад (7) ілюструє випадок, коли погроза, висловлена лицарю, націлена швидше на досягнення інтересів мовця, аніж адресата. Такий підхід у вираженні рекомендованої дії досягається завдяки асиметричним соціальним статусам комунікантів, окрім того, це стає запорукою досягнення бажаного перлокутивного ефекту. З погрозою можуть звернутися до незнайомої людини, якщо справа стосується важливих життєвих питань. Напр.:

(7) *“Thou traitour, unkinde blod, / Thou schalt abigge this nay. / Y warn the wele,” he seyde than, / That y schal be thi strong foman / Ever after this day!* «Негідний зраднику, / Ти заплатиш мені за цю образу. / Я попереджаю тебе, / Що від сьогодні! / Я буду твоїм запеклим ворогом» (АА 376–380).

Приклад (8) описує ситуацію рабовласницьких відносин, де вільні від рабства можуть зазнавати різних способів насильницької експлуатації. Жалюгідний і віроломний король Ермін надсилає лист до Бреймонда, у якому наказує стратити Бевіса. На урочистому бенкеті Бевіса підступно схопили та відправили у в'язницю. Бреймонд, який за соціальним статусом уповноважений владою, сповнений ненависті до головного героя, звертається з погрозою й залякуванням. Досягнення перлокутивного ефекту стало можливим завдяки дорученню сили. Напр.:

(8) *In me prisoun thou schelt abide Under th'erthe twente teise, / Thar thou schelt have meche miseise. Ne scheltow have, til thou be ded, Boute ech a dai quarter of a lof bred; Yif thou wilt drinke, thegh it be nought swet, Thee schelt hit take under the fet!* «Ти згинеш у моїй в'язниці, 36 метрів під землею. Жодних зручностей ти не отримаєш аж до смерті. Матимеш чверть буханця хліба в день, а чисту воду пити будеш із землі!» (ВН 1416–1422).

У прикладі (9) МА погрози має вигляд стихійності дії, не контрольованості старшого охоронця, який демонструє негативні риси й фізичне виявлення страху. Підвищений емоційний стан мовця впливає на експресивно-емоційне забарвлення мови. Свідомо ігнорується етикет, не враховується вік адресата та його соціальний стан. Охоронець висловлює гнів, оскільки відчуває негативні наслідки, які його очікують після втечі Бевіса. Можемо стверджувати,

що такі МА ілюструють значну експресивність і дієвість. Напр.:

“Awake!” a seide, “proude felawe, / Thow were worthi ben hanged and drawe! / Highe, the gates wer unsteke, / Beves is out of prisoun reke. «Прокидайся! – він кричав. – Зарозумілий хлопець. / Тебе варто четвертувати та повісити. / Поспішайте! Ворота розблоковано, / Бевіс утік із в'язниці» (ВН 1683–1686).

Іноді погроза не може бути декодована, якщо акт погрози не містить характерних формул і не супроводжується певним лексичним або граматичним оформленням. У такому випадку важливу роль відіграє контекст, потрібно знати передісторію погрози. Напр.:

And seyde, “Thef, thou schalt be slawe, / Bot thou wilt be the sothe aknawe, / Where thou the coupe fond.” «І сказав: «Негіднику, тебе покарають / Якщо ти не розкажеш правду / Де ти знайшов цю чашу» (АА, 2098–2100).

Розглядаючи граматичні засоби вираження МА погрози в середньоанглійських лицарських романах, значимо їх різноманітність синтаксичного оформлення. Здебільшого вони виражаються в складнопідрядних реченнях типу *yif* «якщо – умова, наслідок», де наслідок виражено в головному реченні. Напр.:

Yif thou me wernest, withouten faile, / I schel winne hire in plein bataile, / On fele half I schel thee anughe, / And al thee londe I schel destruye. «Якщо ти мені відмовиш, в обов'язковому порядку, / я переможу її у відкритому бою. / І нападну на тебе з усіх сторін. / Я знищу всі твої землі» (ВН, 689–692).

Висновки. Отже, вивчення МА погрози є актуальним, оскільки тексти віддалених періодів містять мовні компоненти, специфічні для досліджуваної епохи, багато з яких вийшли з ужитку в наш час: наприклад, на рівні морфології це займенник *þe* (КН, 734, 758, ВН, 219, SO, 170, HD, 684, АА, 628, SD, 107, Gamelyn, I, 114, IV, 388, Athelston, 140, GW, 691) “you” та його похідні, який уживався у виразах погрози, на рівні лексики це маркери *berne* (КН, 734, HD, 2723, ВН, 670) “to destroy”, *slon* (HD, 2543, 2723, GW, 324) та *sle* (ВН, 670, GW, 2550, 2864, ST, I, 812, I, 826) “to kill”, *strou* (GW, 2865, 294) “to destroy”. До того ж відбулись зміни у словах *hengen* (HD, 1152, 2544, 2588, 2724, ВН, 218, 1684, GW, 966, 1905, Athelston, 457, Gamelyn 838, 868) “hang”, *treitour* (АА, 822, 848, Athelston, 761, GW, 2073, 3200) “traitor”, *dye* (GW, 692, 1385, 1469, 3191, FB, 286) “die” та у виразах *Ihc þe warne* (КН, 733, АА, 378, 1263, 2222, GW, 2131, Gamelyn, IV, 448) “I warn you”, *Goo fro me!* “Get away from me!” (Athelston, 267), *Thou schuldest dye right now here* “You would die here right now” (GW, 692, 1470, 1505), *Hyghe thee faste out of my syght!* “Get yourself quickly out of my sight!” (Athelston, 462). Аналіз лицарських романів засвідчив, що функціональний клас мовних одиниць у середньоанглійській мові може бути маркований різними конструкціями. Комплексний аналіз прагматичних, семантичних і функціональних характеристик доводить, що МА погрози функціонує як регулятор дії, спрямований на розв'язання поставлених цілей, створюючи тим самим комунікативний простір емоційного впливу на співрозмовника. Почуття страху, викликане в адресата погрозою, зупиняє його від подальшої дії, що й дає змогу мовцеві досягнути запланованого перлокутивного ефекту.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. Оценка. События. Факт / Н.Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 340 с.
2. Буренко Т.М. Когнітивно-прагматичні характеристики мовленнєвого акту вибачення в англomовному дискурсі XVI–XXI століть : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т.М. Буренко. – Х., 2008. – 20 с.
3. Карчевски Р.И. Прагмакоммуникативные характеристики языковых средств выражения угрозы в английском языке : автореф. дисс. ... канд. фил. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Р.И. Карчевски. – Минск, 2005. – 17с.
4. Малинович Ю.М. Экспрессия и смысл предложения: Проблемы эмоционально-экспрессивного синтаксиса / Ю.М. Малинович – Иркутск : Изд-во Иркутского гос. ун-та, 1989. – 213 с.
5. Можейко О.О. Засоби вираження мовленнєвого акту погрози в англomовному діалогічному дискурсі / О.О. Можейко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2011. – № 972. – С. 69–73.
6. Остин Дж.Л. Слово как действие / Дж.Л. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 22-131.
7. Почепцов Г.Г. Прагматический аспект изучения предложения к построению теории прагматического синтаксиса / Г.Г. Почепцов // Иностран. яз. в школе. – 1975. – № 6. – С. 15–26.
8. Приходько А.М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові / А.М. Приходько. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 292 с.
9. Пудровская Т.Н. Описание пропозитива как речевого акта (на материале английского языка) / Т.Н. Пудровская // Вісник ХДУ. – Х. : Константа, 1996. – № 386. – С. 101–105.
10. Sadock J.M. Toward a linguistic theorie of speech acts / J.M. Sadock. – New York : Academic. press, 1974. – P. 229.
11. Eckert K. Chaucer's reading list: Sir Thopas, Auchinleck, and Middle English romances in translation / Eckert K. – Las Vegas : University of Nevada. – 2011. – 622 p.
12. Rawson J. King Horn, Floris and Blancheflur, the Assumption of Our Lady / Rawson J. – London : Paternoste House, Charity-Cross Road. – 1866. – 171 p.

Гродский И. Я. Языковые средства выражения угрозы в английских рыцарских романах XII–XV веков

Аннотация. Статья посвящена исследованию прагматических характеристик речевого акта угрозы в среднеанглийских рыцарских романах. Устанавливается место угрозы в системе речевых актов и обосновывается гибридная природа речевого акта угрозы как директивно-комиссивного типа. Анализ рыцарских романов показал, что функциональный класс языковых единиц угрозы в среднеанглийском языке может быть маркирован различными конструкциями.

Ключевые слова: рыцарский роман, угроза, речевой акт, коммуникативная ситуация, иллокутивная сила, перлокутивный эффект.

Grodskiy I. Linguistic means of expression of threat in the Middle English romances of the 12th–15th centuries

Summary. The article seeks to highlight the characteristics of the speech act of threat in the Middle English romances. The place of the threat in the system of speech acts and the hybrid nature of the threatening speech act as the directive-commissive type are established. The analysis of romances holds that the functional class of linguistic units of threat in the Middle English may be marked with different constructions.

Key words: Middle English romance, threat, speech act, communicative situation, illocutionary force, perlocutionary effect.